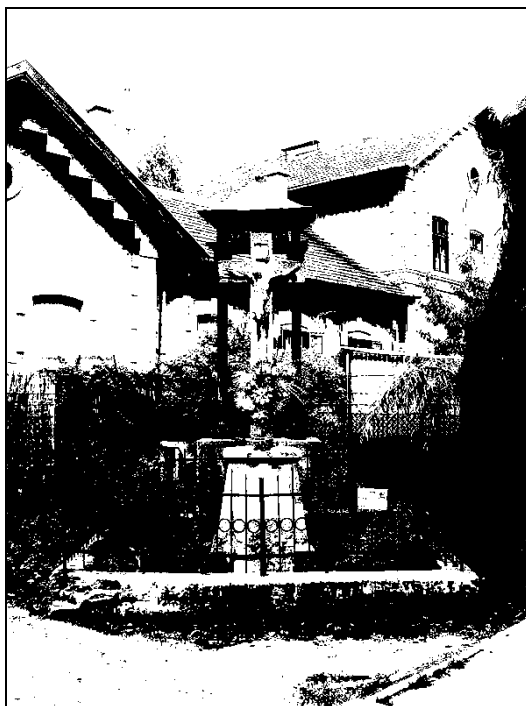

Budapest X. kerület Hungária körút 1-3. sz. alatti
MÁV – telep 30. sz. épülete előtt található
harangláb és kereszt (I. világháborús emlékmű)

ÁLLAPOTMEGHATÁROZÓ ÉS FELÚJÍTÁSI SZAKVÉLEMÉNY

Mednyánszky Miklós
kulturális örökségvédelmi szakértő
Eng.sz.: Sz-64/2004

A Főváros X. kerületének, Kőbányának immár több mint 100 éve része az a kolónia, melyet az egykori Magyar Királyi Államvasutak hozott létre az 1890-es években.

A telep a mai Hungária körút – Salgótarjáni út (régén: Tomcsányi út)-Zách utca és az egykori pest-losonci (ma Budapest – Hatvan) vasútvonal által határolt területen fekszik. A szintén telepszerűen kialakított Pongrác úti lakóteleptől a Fővárosi Gázművek telephelye választja el.

A MÁV és társult vállalatai a XIX-XX. század fordulóján több hasonló telepet létesítettek dolgozóiknak. A fővárosban a XV. kerületben (Rákospalotán) épült a legnagyobb ilyen együttes, ott több mint 2000 ember lakott.

A kőbányai MÁV-telepet 1890-ben kezdték el építeni, és a millennium évére már álltak a házak. Lakói a szomszédos MÁV Gépgyár Északi Főjavítójából (ismertebb nevén: MÁV Északi Járműjavító) kerültek ki. Voltak köztük szakmunkások, de kétékezi munkások is kaptak itt lakáslehetőséget.

A kőbányai MÁV-telep és környéke 1926-ban

A telep külön állami iskolával, fogyasztási szövetkezeti bolttal és orvosi rendelővel rendelkezett. Tudnivaló, hogy abban a korban a vezető ipari cégek nagy hangsúlyt fektettek dolgozóik szociális ellátására, ez főleg jellemző a nehéziparban működő vállalatokra (acélművek, gépgyárak, bányavállalatok).

A telepet egykor Jancsi-telepnek is nevezték. Az országban több ilyen nevű létezett, melyek mind a MÁV-hoz kapcsolódtak – az elnevezés forrása ma már nem ismert.

Több mint 40 lakóház áll még ma is a környezetéről elkülönülő kolónián. Érdeemes megjegyezni, hogy a telep egykor nagyobb volt, a mai Hungária körút nyugati oldalán is folytatódik, de ezek az épületek és az itt lakók már nem nagyon vannak kapcsolatban a kőbányai teleppel – ugyanis ők ma már a VIII. kerület közigazgatási területéhez tartoznak.

A házak külső képe, építési stílusa, külalakja az akkori MÁV előírásokhoz igazodott. A homlokzatok, a műszaki megoldások egyszerű, de mégis egységes stílust követnek. Ma már csak a korabeli – sajnos napról napra fogyó – MÁV épületeken, állomásokon, váltóházakon, szolgálati lakóépületeken találkozunk ilyen formákkal és megoldásokkal.

Nem csak az államvasutak építkezéseinek, de általában a középítkezéseknek megvolt az építési regulája, műszaki előírásai. Az épületek a kor követelményeinek megfelelő komfortfokozatúak voltak, mára természetesen ez sokat javult.

A MÁV telepen egészen az utóbbi évtizedekig a vasút alkalmazottjai laktak. Napjainkra a népesség keveredett, de még mindig jelentős a vasúthoz kapcsolódó családok száma, és bizonyos lokálpatrióta hangulat él az itt lakókban, az innen elszármazottakban.

Az épületek között futó utak közül csak egynek van neve hivatalosan (Csilla utca) a házak folyamatos számozással vannak jelölve.

A telep legnagyobb épülete az iskola és az egykori 30. sz. épület, mely imaházként működik, s lelkészlakként is funkcionál. Ismereteink szerint az imaházat korábban több felekezet is használta, itt alakult meg például a szórványba tömörült pesti unitáriusok gyülekezete is 1932-ben.

Az épület sarkán található az az emlékhely, melyet az I. világháborúban elesett hősök emlékére állítottak az 1920-as években.

Az emlékhely állításáról írásos feljegyzést ma már nem lehet fellelni.

Közismert, hogy a két világháború között a társadalom, az egyházi és egyéb mozgalmak nem felejtkeztek el megemlékezni azokról a hősookról, akik életüket áldozták a hazáért 1914 és 1918 között.

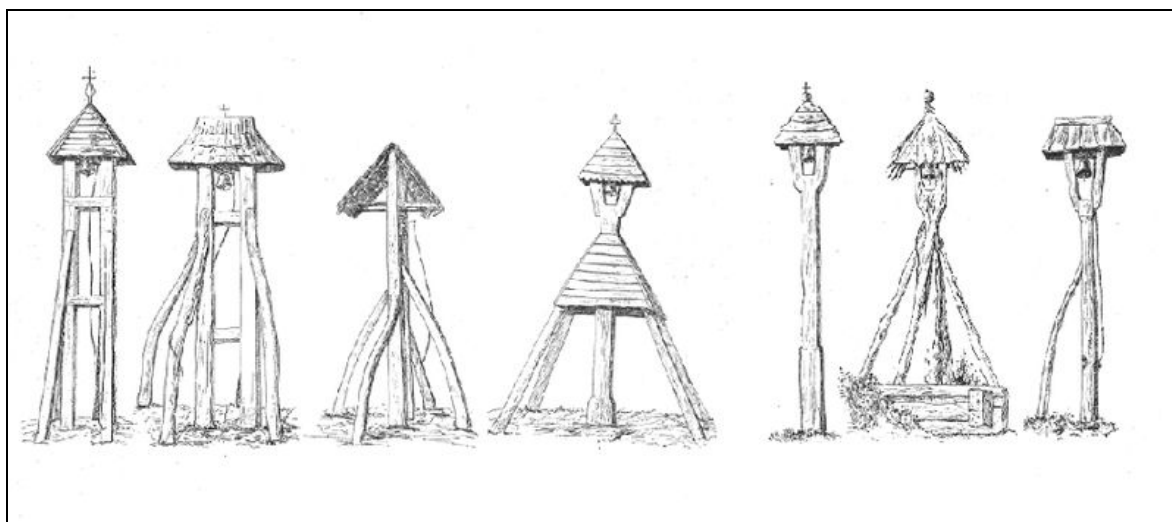
Még ma is találkozhatunk majd' minden településünkön ilyen emlékművekkel. Formájuk sokféle, az egyszerű oszloptól, vagy falitáblától a művészek által készített, monumentális szobrokig számos megoldásuk ismert (a kerületben például az Új Köztemető előtti emlékmű nagyméretű talapzatán – melyen több száz elesett honvéd neve olvasható – egy I. világháborús katona bronzszobra áll).

Azokon a településeken, ahol a közösség nem volt jómódú, legtöbbször egy-egy emléktábla, vagy kereszt jelzi e megemlékezést.

Minden valószínűség szerint ilyen körülmények között került felállításra a kőbányai MÁV-telepen is a tárgyi I. világháborús emlékmű. Feltételezhető, hogy megalkotásában és felállításában a telepen működő minden felekezet (katolikusok, reformátusok és unitáriusok) részt vett, ezért találjuk meg a római katolikusokra utaló feszületet és az elsősorban református hitű településeken megszokott haranglábat is.

A haranglábak a XVIII. században terjedtek el a Habsburg Birodalomban. Ennek oka, hogy bár II. József türelmi rendelete nagy szabadságot adott a protestáns felekezeteknek, úgy engedélyezte számukra a templomépítést, hogy az építmény nem kerülhetett az utcára (ajtaja sem nyílhatott oda), és nem lehetett tornya.

Így a református, kálvinista falvakban különálló haranglábakat emeltek a hívők. Nem véletlen, hogy épp Erdélyben találkozunk a legszebb és legrégebb haranglábakkal: hiszen itt található a legtöbb protestáns lakosságú település, és itt értenek az emberek legjobban a famíveséghez is...

Különféle harangláb típusok

Sokszor összekeverik a haranglábat és a harangtornyot. Ez utóbbi robosztosabb, nagyobb építmény, míg a haranglábak jellemzője, hogy nem magasabbak az őket körülvevő lakóházaknál.

Legegyszerűbb formájuk az ún. ágasfából kialakított harangláb, mely egy Y-t formáz, a két szára között a harangot tartó keresztfával. A jellemzően fából épített haranglábak legtöbbször két- vagy négylábúak, de ismerünk hazánk területén háromszög alakú haranglábat is.

A haranglábakat általában valamilyen szilárd alapra helyezik, leginkább oly módon, hogy azok a terepből kiemelkedjenek. Ezzel megvédik a fát a tönkremeneteltől. De a talapzatnak más feladata is van: alá gyakran valamilyen szakrális tárgyat is elhelyeznek.

A haranglábak templomok, iskolák mellé kerülnek, esetleg a falu főterén állítják fel őket. Harangjának szavával hívják a hívőket imádkozni, búcsúztatják a halottakat. Modern korunkban a haranglábakat legtöbbször emlékhelyeken állítják fel. A magyar történelem számos okot ad erre. Így került felállításra a kőbányai MÁV-telepre is az a harangláb, mely napjainkra már igen rossz állapotban van.

Ugyanez elmondható a harangláb előtt felállított kőkeresztről is.

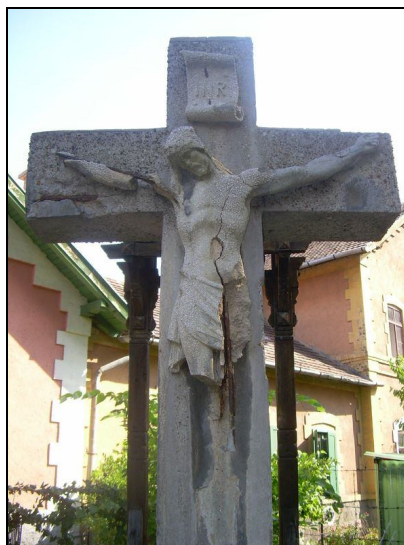
Az emlékhely (harangláb és a kőkereszt) állapotának leírása.

Az emlékhely a kőbányai MÁV-telep 30. sz. épületének sarkán található. Az épületet körülvevő kertből egy nagyjából 5,2 m x 5,2 m négyzet alapú terület került leválasztásra a közterület felé. E területen, az egymást keresztező névtelen utcák vonalára 45 fokos szöget bezáróan helyezték el a keresztet egy 3,1 m x 3,1 m méteres, kőlabazatú kerítéssel körülvett területen.

A kőkereszt állapotleírása

A kereszt (mely egy kb. 110 cm magas csonkagúla alakú posztamensen áll) 205 cm magas. Anyag műkö. Vízszintes szárai 40 cm hosszúak. A függőleges szár vastagsága 20 cm. A rajta található – eredeti állapotában kb. 60 cm magas korpusz tönkrement: a lábak és a kezek letörték, a merevítő vasbetétek kilátszanak. Krisztus arca már nem kivehető. A kereszt talapzatán „HŐSEINK EMLÉKÉRE” feliratú táblát helyeztek el.

Maga a kőkereszt felülete is erősen sérült, egy helyen a vasbetét is előbukkan. Szintén tönkrement a szár homlokzatán található, vasból készült hajlított lámpatartó is.

A harangláb állapotleírása

A kőkereszt mögött helyezkedik el a harangláb. Talapzata H alaprajzú betontömb szürke színű vakolattal. Magassága a talajtól 1,1 m.

A harangláb kétlábú, a talpazathoz 22-23 cm széles talpfákkal csatlakozik. Anyaga tölgy. A talpfák rögzítésére nagy méretű vascsavarok szolgálnak. A lábak – melyeket ferde dúcok és függőleges, részegezett deszkák támasztanak ki – faragott díszítést kaptak. Távolságuk egymástól 83 cm. Az lábak díszítőfaragást kaptak, az egymást X alakban keresztező mintát a népi faragóművészetben „csillagnak” nevezik.

A tetőzet eresze a lábknál szélesebben lett kialakítva, védve így a haranglábat. A tetőt belül keresztlécezéssel, az oszlopok felől ferde dúcokkal biztosították.

Az egykor a harangot tartó keresztgerenda már hiányzik: láthatóan elfűrészelték, feltehetőleg azért, hogy a harangot eltulajdonítsák. A fűrészelés kopásából megállapítható, hogy az esemény már régen, talán évtizedekkel ezelőtt történt.

A harangláb mind részleteiben, mind összességében rossz állapotban van. A fa egykori festése (sárga szín) lekopott, anyaga több helyen korhadásnak indult. Ez főleg a talpfákra, a kitámasztó lécekre és lábazat alsó mintegy másfél méteres szakaszára érvényes.

A talpfák és a lábazat összekötése tönkrement, a harangláb erősen megdőlt. A talpat rögzítő csavarok sérültek, kihajlottak.

A faszerkezet felső harmada és a tetőzet is károsodott, sérült. A bádogfedés több helyen megnyílt, így valószínűleg a csapadék szabadon bejut a szerkezetbe. A bádogtető csúcsánál egykor volt díszítés teljesen megsemmisült, ma már nem állapítható meg, milyen dísz helyezkedett el ott. A régi fa haranglábak csúcsára keresztet vagy gömböt helyeztek el díszként.

Mint korábban írtam, a harang a tartógerendával együtt eltűnt. A harangláb ma már nem látja el funkcióját, ám kialakítása, az egykori felállítás oka miatt megőrzése mindenképpen szükséges.

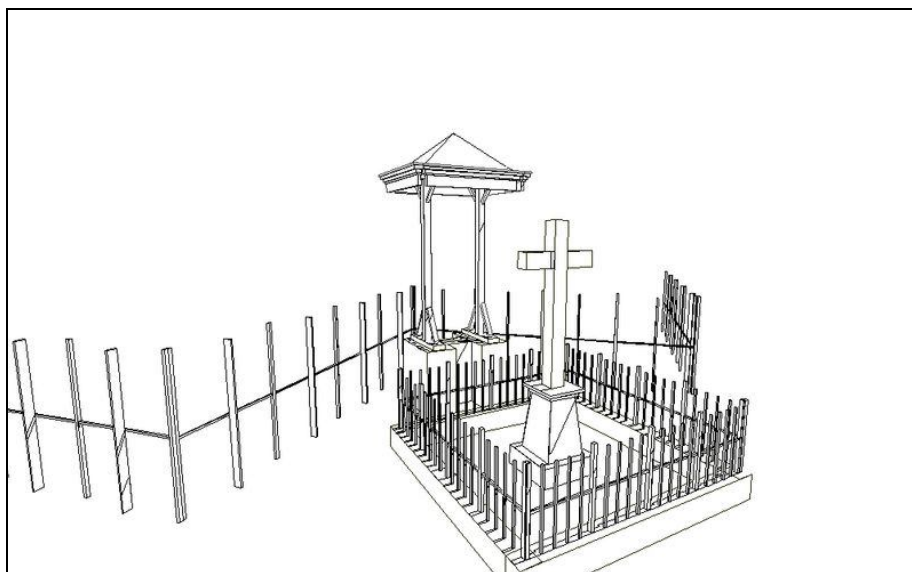
Farontó rovarok és gombák jelenléte

A harangláb jelenleg megvizsgálható részein farontó bogarak megjelenése nem állapítható meg. Sem az általánosságban szűnnek ismert kopogóbogár (legelterjedtebb fajtái a dacos kopogóbogár - *Dendrobium pertinax* - és a kis kopogóbogár - *Anobium punctatum*), sem az épületfákat erősen károsító cincérek (házicincér - *Hylotrupes bajulus*), nem kedvelik a szabadban álló, légmozgásnak és időjárás változásának kitett faanyagot. Ellenben nem zárható ki, hogy a tető alatti fedett szerkezeti elemekben megtelepedett valamely károsító rovar. Jelen szakvélemény készítésekor nem volt lehetőség a tetőzet részletes átvizsgálására, ezért a későbbiekben részletezett felújítás során a szerkezetet ilyen szempontból is át kell vizsgálni.

Megállapítható, hogy – elsősorban az alsó – faelemek korhadásnak indultak.

A barnakorhadás az egyik legsúlyosabb gombakártétel, amelynek során a sejtfalak lebontódnak. A folyamat (vöröskorhadás, revesedés) a fák teljes belső felületét megtámadja. A jellegzetes barna elszíneződést az a lignin adja, ami a sejtek cellulózájának elbontása után megmarad a fa szövetében. Mivel a cellulóz igen fontos szerepet játszik a szövet – és ezzel a fa – állékonyságában, a barnakorhadás a szerkezet teljes széteséséhez és tönkremeneteléhez vezet.

A harangláb korhadt alsó elemei már menthetetlenek, tartóképességüket elvesztették, cseréjük szükséges (lásd: a felújítási javaslatban). Ugyanakkor felül kell vizsgálni a tetőzet alatti szerkezeti darabokat, és amelynél szintén gombafertőzésre utaló nyom fedezhető fel, ki kell cserélni.

Felújítási javaslat, az elvégzendő munkák leírása:

A kereszt helyreállítása

A kereszt felülete erősen sérült. Javítás során a sérült, leváló betondarabokat el kell távolítani, és együtt olyan vakolatot kell felhordani, mely illeszkedik az eredeti műtárgyhoz, ugyanakkor tartós, és kellően vízzáró.

A meglévő korpust le kell szerelni és mintának felhasználva azonos méretű, ép testet kell elhelyezni a keresztben. Szintén cserélendő a lámpatartó kovácsolt vas konzol.

A harangláb helyreállítása

A harangláb rögzítő elemei és a lábak alsó harmada olyan rossz állapotban vannak, hogy már nem újíthatók fel.

A restauráláshoz a harangláb a talapzatról le kell szerelni, és műhelybe kell szállítani.

A régi, tönkrement talpcsavarokat ki kell bontani, majd helyüket beton ill. műköanyaggal ki kell tölteni. A rozsdamentes acélból készült új csavarok részére a beton talapzatba dübeleket kell befűrni.

A leemelt harangláb elemeire kell szétszedni az alábbiak szerint:

- talpfák és alsó rögzítő dúcok,
- lábak
- tetőszerkezet

Szétbontáskor részletes dokumentáció készítendő, az eredeti méretek rögzítésével, fényképekkel.

A harangláb felújításakor az alábbi feladatokat kell elvégezni:

- át kell vizsgálni a teljes szerkezetet statikai és szerkezeti szempontból, valamint az esetleges fafertőzések (farontó gombák és rovarok) feltárása érdekében is,

- a talpfák, a rögzítő dúcok és hevederek olyan mértékben tönkrementek, hogy azokat visszaépíteni nem lehet. Helyettük azonos méretben új szerkezeti elemek készíthetők,

- a megmaradó szerkezetekről a korábbi festésnyomokat el kell távolítani,

- a lábakat át kell vizsgálni, és meg kell határozni a tennivalókat. Jelen helyzetben a lábazat felső fel nem vizsgálható meg, de feltételezhető, hogy az eredeti lábak ezen szakasza még felhasználható.

- a megmaradó fa elemek felületét le kell tisztítani, az esetleges hiányokat, sérüléseket ki kell javítani ill. pótolni.

- a fakonzerválás végzésekor a talpfákra és a kisebb szerkezeti elemekre (kötőfák, dúcok) ecsettel való felhordás helyett a konzerváló szerben történő áztatást javasoljuk.

Mivel a szerkezet időjárásnak kitett, a fakezelésre az ún. bór-só (nátrium oktaborát) alkalmazása célszerű. A német DIN 68 800 szabvány ilyen esetben 15 %-os toménységű

bóros oldatot ír elő. A különféle gyártmányú szereket (pl. AURO Nr.111.) ecsettel, szórással és bemártással is lehet alkalmazni. Ekkor 5 %-os sóoldat szükséges.

A sóoldat beszívódása és a felület kiszáradása után a be nem szívódott felesleget a felületről nedves ruhával, vagy puha kefével célszerű eltávolítani. A bóros fávédőszerrel kezelt fát tovább kelle kezelni: kimosódás ellen a kezelt fában a sót fixálni kell.

- az új és régi oszloprészeket fabetéttel vagy csavarral erősített lapolt kötéssel kell egymáshoz rögzíteni. A kötés helyét külső hevederrel kell megerősíteni, ez is kaphat díszítést.

- az oszlopok az eredetinek megfelelő díszítőfaragást kapnak. Felületkezelésként sötétbarna színt javasolok, az eredeti sárga szín ma már nem illeszkedne a környezetéhez. A munkafolyamat végzésekor arra kell törekedni, hogy az újonnan faragott és megmaradó részek színárnyalata a lehető legközelebb kerüljön egymáshoz.

- a harangláb tetőzete eredeti állapotában megtartható, ám a sérült (vagy fertőzött) fa részek pótlása, javítása és a fakonzerválás szükséges.

- a bádóg fedést újra el kell készíteni az eredetinek megfelelő formában. A csúcscsúsz helyére kis méretű, bádógból készült gömböt javaslunk elhelyezni.

Tekintettel a jelenlegi közbiztonsági helyzetre, a harang visszahelyezését nem javasoljuk.

- az elkészült új szerkezetet az eredeti méretű és kiosztású csavarokkal kell rögzíteni a talapzathoz. Előtte a talapzat felületét helyre kell állítani az eredetinek megfelelő szürke színben (simító vakolat). El kell végezni a betonszerkezetek hidrofóbizálását a későbbi vízbejutás megakadályozása érdekében.

A harangláb és a kereszt felújítása után a környezetet rendezni kell. A meglévő öntött vas kerítés hibáit ki kell javítani és a kerítést újra kell mázolni.

